

KULTTUURI

Mustabaretit kolistelevat näyttämöllä Viron ensi-iltansa saanut Sallisen Ratsumies on aiempaa ajankohtaisempi

Tallinna

Helsingin Sanomat
Hannu-Ilari Lampila

Avoin kysymys on ollut, onko **Aulis Sallisen** *Ratsumies*-ooppera eroottinen vai poliittinen ooppera. *Ratsumiehen* libretisti **Paavo Haavikko** on ollut jyrkästi sitä mieltä, että tarina kertoo vain miehen ja naisen välisestä suhteesta.

Tallinnan Estonia-teatterin *Ratsumies*-esityksen loppukohdauksessa joukko mustia baretteja astelee uhkaavasti kolistellen näyttämölle. Historialliset, yksilöllä suuremmat voimat ovat panneet pisteen päähenkilöparin, *Ratsumiehen* ja hänen vaimonsa Annan suhteen unenomaiselle tarkastelulle: *Ratsumies* on kuollut yrittäessään perustaa tovereidensa kanssa itsenäistä metsävaltiota Novgorodin ja Ruotsin väliin.

Miehen ja naisen suhteen luonne jää selvittämättä, ristiriidat ratkaisematta.

Ratsumiehen poliittinen merkitys korostuu monestakin syystä voimakkaassa **Ago-Endrik Kergen** ohjauksessa. Hän on tehnyt oopperasta symbolista maailman-teatteria. Kuoro edustaa kaikkien aikakausien kansoja aina luolamiehestä tämän päivän ihmiseen. Kansojen tukahdutetut itsenäi-

ta. Kuorolaiset nostavat ja laskevat käsiään äärimmäisen hitaasti, he menevät hitaasti kyykkyyhin ja nousevat jälleen ylös ja liikkuvat jalkojaan pehmeästi nostellen sekä räpyttelevät jatkuvasti sormiaan. Kaikki tämä on kieltämättä hieman naiivia, mutta toisaalta se on omiaan luomaan unenomaisuuden vaikutelmaa.

Kaikki on kuin unta Estonian *Ratsumiehessä*. Ehkä tämä kuvastaa sitä nykyistä epätietoisuuden ja epävarmuuden tilaa, jossa Viro on.

Unenomaisuus yhdistyneenä ajankohtaiseen poliittisuuteen on

se piirre, joka antaa Estonia-teatterin esitykselle oman persoonallisen ilmeensä. Myös **Hannu Bisterin** taitavasti johtama Estonia-teatterin orkesteri tekee oopperasta uninäytelmää. Sallisen partituuri saa hyvin läpikuultavan ja kevyen asun.

Musiikki nousee kuin unen maailmasta

Musiikki nousee kuin unesta: jousten pehmeät pianissimot, lyömäsoittimien helähdykset ja ortodoksinen kirkkolaulu alkavat hil-

jaa hahmottaa sävelmaailmaa, jonka jännitevirrat tiivistyvät vähitellen dramaattisiksi nousuiksi vaipuakseen jälleen takaisin irrationaliseen aineettomuuteen.

Bister pitää yllä myös jatkuvaa meditatiivista virettä musiikissa. Musiikki synnyttää monimielisen salaperäisen ja tumman ilmapiirin, josta puhkeaa yhtä helposti aforistista pohdiskelua kuin seksuaalisten voimien rajuja purkauksia.

Tykyttävät rytmiaiheet lataavat levotonta energiaa. Tremolovärähtelyt tuntuvat heijastavan sitä neuvottomuutta ja aistillista jän-

nitystä, johon oopperan miehet ja naiset suhteissaan jatkuvasti ajautuvat.

Kun miehen ja naisen suhteessa koittaa kirkas hetki ja nainen tajuaa sukupuolten vastakohdat, musiikista kasvaa pitkälinjaista, joskin haurasta lyryisyyttä.

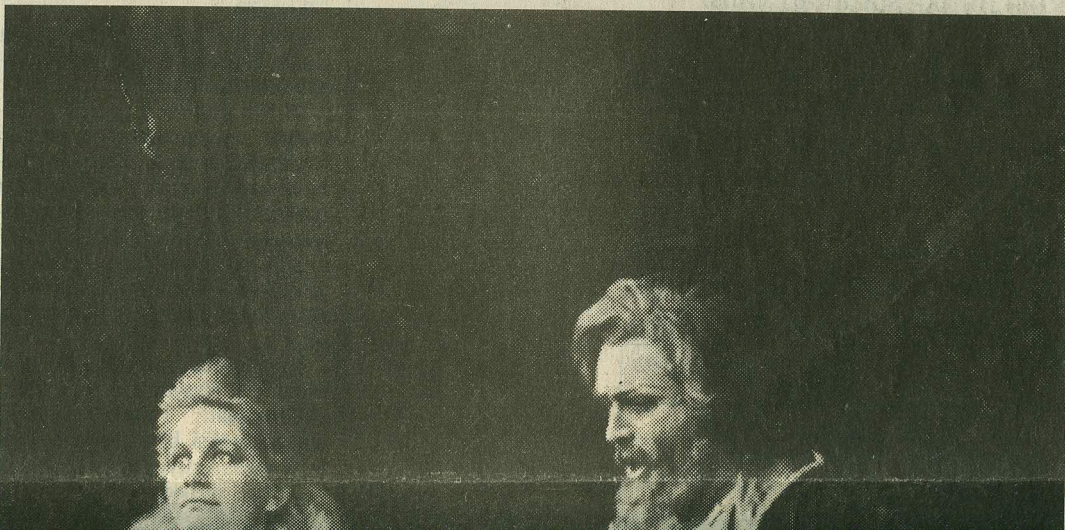
Historian ja sukupuolivietin rajujujen voimien vastapainona musiikissa on paljon helähtelyä, joka avaa eräänlaisen ajattoman, transsendentaalisen sfäärin.

Sallisen partituuria on toisinaan pidetty mollisävyisen raskaana ja synkkävireisenä. Bisterin ja Estonia-teatterin orkesterin esitys todistaa suorastaan päinvastaista. Tämä musiikki on pikemminkin kevyttä ja leijailevaa, sen pohjavirtojakaan ei raskaus kahlitse.

Ratsumiehen pääosissa laulaa Estonian johtavia solisteja, jotka luovat väkevästi inhimillisiä ja voimakkaasti värikkäitä roolihahmoja. Solistien, kuoron ja orkesterin latautunut yhteistyö tekee esityksestä musiikillisesti tiiviin ja korkeatasoisen.

Mati Palmin *Ratsumies* ja **Helvi Raamat**in *Anna* ovat hyvin suomalais-ugrilaiselta vaikuttava pääpari. Palm on osassaan miehekäs ja jyhkeä, Helvi Raamat kirkas ja pehmeä naisellinen olento.

Roolihahmoissa on

oopperasta symbolista maailman-teatteria. Kuoro edustaa kaikkien aikakausien kansoja aina luolamiehestä tämän päivän ihmiseen. Kansojen tukahdutetut itsenäisyysaaveet elävät kuoron hahmoissa.

Kun *Ratsumies* päätettiin ottaa Estonia-teatterin ohjelmistoon, Viro ei ollut vielä antanut itsenäisyysjulistustaan. Mustat baretit olivat tehneet raakoja tihutöitään Baltian maissa. Vaikka oopperan synkkä loppu ei ole käynyt toteen, vaaratekijät ovat vielä olemassa.

Ylipäätään *Ratsumies* on nykyään hyvin ajankohtainen ooppera, ajankohtaisempi kuin saadessaan kantaesityksensä Savonlinnan oopperajuhlilla 1975. Tämän myös säveltäjä Sallinen toteasi lehdistötilaisuudessaan Tallinassa.

Kuoro toimii elävänä kulissina

Elämme aikaa, jolloin monet entisen Neuvostoliiton samoin kuin Jugoslavian kansat haluavat perustaa itsenäisiä kansallisvaltioita. Jugoslaviassa ja Kaukasiassa käydään veristä sotaa kansallisuusryhmittymien välillä.

Konkreettisen historiallisen draaman tuntu ei ole kuitenkaan erityisen voimakas Estonian *Ratsumiehessä*.

Savonlinnan ja Lahden *Ratsumies*-esityksissä näyttämöllä oli paljon realistista rekvisiittaa, joka ankkuroi oopperan Suomen menneisyyteen. Estoniassa *Ratsumies* näytellään lavastaja **Georg Sanderin** suunnittelemana tyhjällä näyttämöllä, yksinkertaisten irtoseinäelementtien rajaamassa tilassa. Kysymys on tyyppillisestä köyhän miehen oopperasta. Näyttävään lavastusrakennelmiin Estoniassa on tuskin nykyisellään varaa.

Ohjaaja Kerge on pyrkinyt tekemään puutteesta hyveen. Kuoro saa toimittaa elävien kulissien virkaa. Kerge on entinen soolotanssija, minkä huomaa myös koreografisesta ohjauksesta.

Kuorolaisten ja joidenkin si vuosien esittäjien liikkeet ovat usein kuin hidastetusta elokuvasta.

Anna (Helvi Raamat) yrittää torjua Novgorodin kauppiaan (Ivo Kuusk) lähentely-yrityksiä.

Roolihahmoissa on ilkkurisia sävyjä

Siinä missä *Ratsumies* ja Anna tekevät suomalaisen totisen vaikutuksen, monet muut hahmot ovat yllättävän humoristisia. Virolaiset laulajat antavat kansanluonteensa mukaisesti roolihenkilöille ironisia ja humoristisia piirteitä. Jo prologin kertojalla **Tiit Trallalla** on ilkkurinen pilke silmakulmassaan.

Ivo Kuuskin Novgorodin suurkauppias on rehevä ja juopunut venäläinen rehentelijä, jonka naisen tarve on suunnaton. **Marika Eensalu** kauppiaan rouvana on itse kopeus, mutta ylpeän kuoren alla piilee myös peitettyä himokkuutta.

Teo Maisteen räyhäävä tuomari on varsinainen himokas veijari. **Urve Tautsin** nainen virnuilee ivallisesti kovaksikeitettyä naikkosena. **Voldemar Kuslapin** Ratsumitalallinen on koominen kiihkoilija, mutta samalla hyvin vakuutettava. **Ervin Kärvet** lukee kyynisesti sanomalehtiään korpifilosofi Matti Puikkasena ja eristäytyy kylmästi omaan paradokseja viljelevään viisauteensa.

Suomenkielisestä esityksestä oli epäilemättä eniten iloa ensi-ilan laajalle suomalaisyleisölle, varsinkin kun jokainen solisti teki jokaisesta sanastaan ja ajatuksesta niin painavan, että se pakotti seuraamaan tiiviisti Haavikon filosofoivaa tekstiä.

Viron kielen aksentti tuntui vielä kirkastavan Sallisen musiikin poetisoimaa pohdiskelua ja antoi sille tiettyä letkeän retorista sivumakua. Virolaiset jaksavat piilailakin sarkastisesti vaikeiden aikojen keskellä.

■ **Aulis Sallisen** *Ratsumies*-oopperan ensi-ilta Tallinnan Estonia-teatterissa lauantaina 28. 12. 1991. Musiikin johto Hannu Bister, ohjaus Ago-Endrik Kerge, lavastaja Georg Sander. Pääosissa Mati Palm, Helvi Raamat, Ivo Kuusk, Marika Eensalu, Teo Maiste, Urve Tauts, Voldemar Kuslap, Ervin Kärvet ja Tiit Tralla.

Mustad baretid kummitavad laval
Eestis lavastatud Sallineni "Ratsamees" on kaasaegsem varasematest.

On olnud avalik küsimus, kas A. Sallineni "Ratsamees" on erootiline või poliitiline ooper. Libretist Paavo Haavikko on rangelt sellel arvamusel, et jutt on vaid mehe ja naise vahelisest suhtest.

Tallinnas, Estonia Teatri "Ratsamehe"-lavastuses astub lavale ähvardavalt täristav "mustade barettide" jõuk. Üksikisikust suuremad ajaloolised jõud on lõpetanud Ratsamehe ja tema naise suhte unenäoladse selgitamise, sest Ratsamees on surnud, üritades koos oma meestega rajada iseseisvat ~~riiki~~ metsariiki Novgorodi ja Rootsi vahel.

Mehe ja naise suhte iseloom jääb selgitamata, vastuolud lahendamata.

Mitmelgi põhjusel tõuseb esile A. E. Kerge jõulise lavastuse põhiitiiline tähendus. Ta on teinud ooperist sümbolse maailmateatri. Koor esindab inimesi ajaloo kõigist perioodidest - koopaelanikust nüüdisaegseni. Koori tegelaskujudes elavad rahvaste mahasurutud iseseisvuse-unelmad.

Kui "Ratsamees" otsustati võtta Estonia Teatri mängukavasse, polnud Eesti iseseisvus veel välja kuulutatud. "Mustad baretid" olid teinud Baltimaades oma julma tapatööd. Kuigi ooperi sünye lõpp ei ole tõeks saanud, on ohutekitajad seni aina olemas.

Üldes on "Ratsamees" tänapäeval äärmiselt kaasaegne ooper, aktuaalsem kui ta oli esilavastusena Savonlinna ooperipidustustel 1975. a. Seda tõdes ka helilooja ise Tallinna leheveergudel.

Koor tegutseb elava kulissina

Elame ajas, mil paljud endised Nõukogude Liidu ja Jugoslaavia rahvad soovivad luua iseseisvaid rahvusriike. Jugoslaavias ja Kaukaasias peetakse rahvasrühmade vahel verist sõda.

Siiski ei ole Estonia "Ratsamehes" konkreetse ajaloolise draama tunne eriti tugev.

Savonlinna ja Lahti "Ratsamehe" esituses oli laval palju realistlikke rekvisiite, mis ooperis osutasid kindlalt Soome minevikule. Estonias mängitakse "Ratsameest" Georg Sanderi kavandite järgi lagedal laval, mida piiravad vaid lihtsad irdseina elemendid. Tegu on tüüpilise vaese mehe ooperiga. Vaevalt on Estonial tänapäeval vara ilmekaks lavakujunduseks.

Lavastaja Kerge on püüdnud teha miinusest plussi. Koor saab toimida elavate kulissidena. Kerge on endine balletisolist, mida võib märgata ka lahenduse plastilisusest.

Kooriliikmete ja mõnede kõrvalosaliste liikumised toimivad sageli otsekui aegluubis. Kooriliikmed tõstavad ja langetavad käsi väga aeglaselt, nad kükitavad ja tõusevad pikkamööda, liiguvad jalgu pehmelt tõstes või vibutavad pidevalt sõrmi. Kahtlemata on see kõik pisut naiivne, kuid teisalt suudab luua unenäolise mulje.

Estonia "Ratsamehes" ongi kõik nagu unelummuses: ehk kajastab see teadmatust ja ebakindlust, milles Eesti praegu viibib.

Unenäolisus koos kaasaegse poliitilisusega on tunnusjoon, mis annab Estonia lavastusele algupärase ilme. Ka orkester Hannu Bisteri oskuslikul juhatusel aitab kaasa operi unenäolisusele. Sallineni partituur saab üpris läbipaistva ja kaalutu rüü.

Muusika tõuseb kui uneilmast

Keelpillide pehmed pianissimod, löökpillide helkjad kõlad ja ortodoksne kirikulaul annavad ajapikku kuju helimaailmale, mille pingelised voolud tihenevad vähehaaval draamatilisteks tõusudeks, et jälle vaibuda irratsionaalsesse ainetusse.

Bister hoiab muusikas ka pidevat mediteerivat virvendust. Muusika loob kujutlusterikka salapäraselt tumeda atmosfääri, millest ühtviisi hõlpsalt lähtuvad aforistlik mõtiskelu ja seksuaalse jõu raevukad pursked. Koputlevad rütmielemendid kätkevad rahutut energiat. Tremolovabinaad tunduvad peegeldavat operi mees- ja naistegelaste vahel valitsevat pidevat nõutuse- ja aistingupinget.

Kui mehe ja naise suhetes koidab kirgas hetk ja naine tajub sugu- poolte vastasseisu, kasvab muusikas habras pikajooneline lüürilisus.

Ajaloo ja seksuaalinstinktide tormiliste jõudude vastukaaluna on operis palju helahtusi, milles avaneb mingi ajatu, transsendentaalne sfäär.

Sallineni partituuri on mõnikord peetud minoorsest raskepäraseks ja süngevärviliseks. Bisteri juhatusel tõestab Estonia orkester vastupidist. Muusika on pigem kergelt hõljuv, aheldavat raskust pole selle põhjakihtideski.

"Ratsamehe" peaosades laulavad Estonia Teatri juhtivamad solistid, luues jõulisi, inimlikke ja vokaalselt värvikaid lavakujusid. Solistide, koori ja orkestri ühistöö kumuleerunud loob muusikaliselt tiheda, kõrgetasemega etenduse.

Mati Palmi Ratsamees ja Helvi Raamatu Anna on hästi soome-ugri-likult mõjuv peategelaste paar. Palm on mehine ja massiivne, Helvi Raamat kirgas ja pehmelt naiselik olend.

Tegelaskujudes on kelmikaid varjundeid

Kui Ratsamees ja Anna jätavad mulje tõsistest soomlastest, siis

mõned teised tegelaskujud on üllatavalt humoristlikud. Oma rahvusliku iseloomu kohaselt annavad eesti lauljad rollilahendustele iroonilisi ja humoristlikke jooni. Juba proloogi Jutustajal Tiit Trallal on kelm välgatus silmanurgas.

Novgorodi suurkaupmees Ivo Kuusk on lopsakas, joobnud, himur vene hoopleja. Marika Eensalu Kaupmeheprouana on ülbus ise, kuid upsaka koore all piidlevad temalgi varjatud himud.

Teo Maiste räme Kohtunik on tõeline patukotist lurjus. Urve Tautsi Naine - "läbikseenud" linnuke peab peenikest naeru. Voldemar Kuslapi Hobusepidaja on koomiline fanaatik, kuid samas väga veenev. Ervin Kärvet loeb küüniliselt ajalehte laanefilosoof Matti Pükkasena ja paistab silma paradokse harrastava jaheda tarkusega.

Soomekeelsest esitusest oli kahtlemata kõige rohkem rõõmu avaetendusel viibinud arvukal soomlastest vaatajaskonnal, iseäranis kui iga solist tegi igast oma sõnast ja mõttest midagi nii kaalukat, et see sundis hoolega jälgima Haavikko filosoofilist teksti.

Eestipärane aktsent näis vaid kirkastavat Sallineni muusika poetiseerivat mõtiskelu ja andis sellele kergelt nokkiva kõrvalmaigu. Eestlased suudavad naljatada - sarkastiliseltki - keset raskeid aegu.

- + A. Sallineni ooperi "Ratsumees" esietendus laupäeval, 28. XII 1991. Muusikajuht Hannu Bister, lavastus: Ago-Andrik Kerge, lavakujundus: Georg Sander. Peaosades Mati Palm, Helvi Raamat, Ivo Kuusk, Marika Eensalu, Teo Maiste, Urve Tauts, Voldemar Kuslap, Ervin Kärvet ja Tiit Tralla.

Hannu-Ilari Lampila

Helsingin Sanomat, esmaspäeval 30. XII 1991

Tõlge: Liida Selberg